

Determinanty subjektívneho blahobytu jednotlivcov (Dezagregovaná analýza)¹

Anetta ČAPLÁNOVÁ* – Marta ORVISKÁ**

Determinants of Subjective Wellbeing of Individuals (Disaggregated Analysis)

Abstract

In the paper we analyse the determinants of subjective wellbeing (SWB) of individuals using the World Values data set. We find wellbeing linked to relative income, marital status, employment status, gender, age and education and also to the amount of time the individual spends with the family, friends and in church. Political factors are also important including the level of satisfaction with the country, the perceived state of human rights and institutional trust. We analyse SWB separately for men and women, for the poor and rich and for poor and rich countries. We found substantial differences among individual categories. The factors which make men happy are not a mirror image of those, which do make women happy and happiness in rich countries is not a simple extrapolation of that in poor countries.

Keywords: *subjective wellbeing of an individual, determinants of subjective wellbeing, economic development, World Values data set*

JEL Classification: D69, O12

Úvod

V súčasnosti sa skúmaniu subjektívneho pocitu šťastia venuje v spoločenských vedách veľká pozornosť. Prehľad súčasného stavu výskumu v tejto oblasti môže čitateľ nájsť napríklad v publikáciách Freya a Stutzera (2002a, b),

* Anetta ČAPLÁNOVÁ, Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie, Dolnozemska cesta 1, 852 19 Bratislava 5; email: anetta.caplanova@euba.sk

** Marta ORVISKÁ, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ekonomická fakulta, Katedra financií a účtovníctva, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica; email: marta.orviska@umb.sk

¹ Tento príspevok vznikol na základe výskumu podporeného grantom nadácie CERGE-EI v programe Global Development Network. Všetky názory vyjadrené v príspevku sú názormi autorov a nevyjadrujú stanovisko CERGE-EI alebo GDN. Ďakujeme Johnovi Hudsonovi za jeho cenné rady pri spracovaní tohto príspevku.

Kahnemana, Dienera a Schwarza (1999) a Layarda (2006). Mnohé z týchto štúdií sa zameriavajú na skúmanie pocitu šťastia buď v jednotlivých krajinách ako celku (napr. Deaton, 2008), alebo u jednotlivcov s cieľom preskúmať sociálno-ekonomické determinanty tohto pocitu. Napriek tomu, že túto problematiku skúma aj početná skupina ekonómov, až donedávna sa ich časť stavala k výskumu v tejto oblasti dosť rezervovane. Súčasťou štandardnej mikroekonomickej analýzy je analýza predpokladov maximalizácie užitočnosti jednotlivými spotrebiteľmi. Ak nahradíme užitočnosť subjektívnym pocitom šťastia, analýzu jeho determinantov možno zaradiť do štandardnej mikroekonomickej analýzy.

Problém skúmania v tejto oblasti spočíva v tom, že *pocit šťastia* nemožno merať, ako napríklad HDP, spotrebné výdavky alebo mieru inflácie. Jeden z možných spôsobov skúmania je obrátiť sa priamo na ľudí a spýtať sa ich.² Tým však získame subjektívny ukazovateľ a je otáznne, či ľudia hovoria pravdu a či sú ich postoje porovnateľné. Frey a Stutzer (2002b) argumentujú, že v ekonómii existuje tradícia spoliehať sa na hodnotenie ľudí, ktorých sa problém bezprostredne týka, keďže sa predpokladá, že ľudia sú sami najlepšie schopní zhodnotiť kvalitu svojho života.

Ako sme uviedli, ekonómovia predpokladajú, že jednotlivci maximalizujú svoju užitočnosť vo vzťahu k svojmu dôchodku, preferenciám, inštitucionálnym a osobným obmedzeniam. Takýto prístup je však založený na implicitnom predpoklade, že subjektívne bohatstvo jednotlivca (SBJ) bohatších ľudí je jednoduchou extrapoláciou SBJ chudobnejších ľudí a že SBJ u mužov determinujú rovnaké faktory ako u žien. Je to však skutočne tak? V našom príspevku skúmame subjektívny pocit šťastia jednotlivcov žijúcich v krajinách s rozdielnou úrovňou rozvoja, ktorí sa zapojili do prieskumu World Values v období 2000 – 2001. Osobitnú pozornosť venujeme vplyvu rodiny, spoločenských vzťahov, politických faktorov a miesta bydliska na pocit šťastia jednotlivca. Hľadáme odpoveď aj na otázku, či politické a inštitucionálne faktory, t. j. faktory, ktoré jednotlivec nemôže ovplyvniť, vplyvajú na jeho pocit šťastia, ako aj to, či veľkosť sídla, v ktorom človek žije, ovplyvňuje jeho pocit šťastia.

V prvej časti nášho príspevku prinášame stručný prehľad literatúry zaoberajúcej sa touto oblasťou skúmania. V druhej časti formulujeme teoretický rámec skúmania a venujeme sa empirickej analýze. V poslednej časti formulujeme závery analýzy a hospodárskopolitické odporúčania.

1. Prehľad literatúry

Väčšina ekonomickej literatúry skúmajúcej pocit šťastia jednotlivca sa sústreďuje na skúmanie vplyvu sociálno-ekonomických faktorov na pocit šťastia a blahobytu jednotlivca a jeho jednotlivé aspekty. Dôchodok jednotlivca je

východiskom veľkej časti výskumu v tejto oblasti (napr. Easterlin, 2001; Deaton, 2008), pričom sa predpokladá, že pocit šťastia je rastúcou funkciou dôchodku, avšak hraničný vplyv dôchodku (hraničná užitočnosť) s jeho výškou klesá. Z pohľadu jednotlivca však empirické analýzy tento predpoklad potvrdzujú len čiastočne. Z makroekonomického hľadiska sa však pre krajiny nad určitou hraničnou dôchodku na obyvateľa zistila len veľmi malá miera korelácie medzi výškou dôchodku a priemernou úrovňou šťastia (Frey a Stutzer, 2002b).³ Pre úroveň dôchodku nižšiu ako 10 000 USD na obyvateľa v cenách roku 1995 bola však táto korelácia oveľa silnejšia, aj keď sa zatiaľ jednoznačne nepreukázalo, prečo to tak je (Deaton, 2008).

Di Tella, MacCulloch a Oswald (2001; 2003) do analýzy pocitu šťastia jednotlivcov zakomponovali aj vplyv makroekonomických agregátov, keď si všimli, že výška HDP na obyvateľa pozitívne vplyva na pocit šťastia jednotlivca. Ak obrátíme našu pozornosť na relatívnu výšku dôchodku v jednotlivkej krajine, empirické analýzy ukazujú, že relatívna úroveň dôchodku síce ovplyvňuje pocit šťastia jednotlivca, avšak len veľmi nevýrazne. Schyns (2000) vo svojich analýzach zistil, že bohatstvo krajiny, ako aj dôchodok majú vplyv na pocit spokojnosti jednotlivca. Celkový pocit spokojnosti jednotlivca výrazne ovplyvňuje aj jeho spokojnosť v zamestnaní.⁴ Preukázal sa aj negatívny vplyv nezamestnanosti na pocit šťastia. Di Tella, MacCulloch a Oswald (2001) skúmali údaje z databázy Eurobarometer za obdobie 1975 – 1991 a zistili, že nezamestnanosť štatisticky významne znižuje pocit životnej spokojnosti jednotlivca. K rovnakému záveru dospeli aj Clark a Oswald (1994). Výskumy potvrdzujú, že nezamestnanosť výraznejšie ovplyvňuje pocit šťastia u mužov než u žien.

Pocit životnej spokojnosti ovplyvňuje aj rodinný stav. Frey a Stutzer (2002b) argumentujú, že ľudia žijúci v manželstve sú šťastnejší, pretože manželstvo poskytuje jednotlivcovi oporu pri riešení problémov a vstup do manželstva súčasne prispieva k rozšíreniu jeho sociálnych kontaktov. Vek jednotlivca tiež ovplyvňuje pocit šťastia. Vedci na základe empirických analýz dospeli k záveru, že pocit šťastia sa mení s vekom a sleduje tvar písmena U. Clark, Oswald a Warr (1996) zistili, že pocit šťastia jednotlivca dosahuje minimum po dosiahnutí druhej polovice 30 rokov veku a začiatkom 4. desaťročia života jednotlivca, čo pripísali najmä miere spokojnosti ľudí v práci. K ďalším premenným, ktoré ovplyvňujú pocit spokojnosti jednotlivca, patrí vzdelanie a pohlavie. Hayo a Seifert (2003) zistili, že vzdelanie pozitívne ovplyvňuje pocit šťastia v transformujúcich sa

² Alternatívny prístup k analýze skúmania tejto problematiky poskytuje v súčasnosti dynamicky sa rozvíjajúca experimentálna ekonómia.

³ K tomuto záveru Frey a Stutzer dospeli s využitím dát z prieskumu World Values.

⁴ Prehľad výsledkov skúmania v tejto oblasti môže čitateľ nájsť napríklad vo Warr (1999).

krajinách strednej a východnej Európy. Príčin, prečo môže vzdelanie pozitívne vplývať na pocit životnej spokojnosti, môže byť viacero. Scitovsky (1976) zdôraznil význam vzdelania ako prvku, ktorý umožňuje jednotlivcom zapájať sa do aktivít zvyšujúcich pocit životnej spokojnosti, napríklad oceniť umenie, hudbu, literatúru a historické pamiatky.

Vplyv rodovej príslušnosti jednotlivca na pocit šťastia a životnej spokojnosti doterajšie analýzy jednoznačne nepreukázali. Di Tella, MacCulloch a Oswald (2001) dospeli k záveru, že ženy sú šťastnejšie ako muži, Frey a Stutzer (2000) s využitím štatistických údajov za Švajčiarsko nezistili významné rozdiely medzi mierou pocitu šťastia u žien a u mužov.

Výskum determinantov pocitu šťastia zo strany ekonómov sa zamerával aj na preskúmanie vplyvu inštitucionálnych faktorov na pocit životnej spokojnosti. Veenhoven (2000) dospel k záveru, že k pocitu šťastia jednotlivcov v chudobných krajinách prispieva ekonomická, avšak nie politická sloboda, tá však významne ovplyvňuje pocit šťastia obyvateľov bohatších krajín. Hudson (2004) poukázal na to, že dôvera v inštitúcie a kvalita inštitúcií tiež ovplyvňujú pocit životnej spokojnosti.

Časť analytikov sa zamerala aj na vplyv geografickej polohy miesta bydliska na pocit šťastia jednotlivca. Royuela a Surinach (2005) poukazujú na komplexný vzťah, ktorý existuje medzi ukazovateľmi kvality života a miestom, kde človek žije. Život vo veľkých mestách poskytuje výhody života v aglomerácii, napríklad lepšiu dostupnosť vzdelania a zdravotnej starostlivosti, život v malých mestech má však tiež viacero výhod. Henderson (1985) poukázal na to, že život v mestách rôznej veľkosti vytvára odlišné externality. Ľudia, ktorí žijú vo väčších mestách, majú k dispozícii viac obchodov, reštaurácií a možností kultúrneho vyžitia, musia sa však zmieriť so znečistením ovzdušia, zápachom, hlukom, prípadne vyššou kriminalitou.

Predpoklad o zvyšovaní pocitu šťastia v dôsledku ekonomického pokroku a vývoja nenašiel v doterajších analýzach významnejšiu podporu (Blanchflower a Oswald, 2000; Easterlin, 2001; Frey a Stutzer, 2002b). Naopak, viaceré analýzy poukazujú na to, že v niektorých krajinách, napríklad v USA, v procese ekonomického vývoja vplyv tohto ukazovateľa poklesol. Keďže niektoré premenné ovplyvňujúce pocit šťastia v priebehu vývoja preukázateľne vzrástli (napr. výška dôchodku, vzdelanie a dostupnosť zdravotnej starostlivosti), príčiny poklesu pocitu šťastia v nadväznosti na ekonomický vývoj nie sú zatiaľ dostatočne objasnené. Čiastočné vysvetlenie môžu poskytnúť rastúce aspirácie ľudí, zvyšujúci sa strach z kriminality, sociálno-ekonomický pokrok.

Vzhľadom na nedostatok dostupných údajov je ťažké uskutočniť dostatočne uspokojivé analýzy. Viaceré štúdie však poukazujú na to, že aj v rovnakom

období existovali v pocite šťastia populácie medzi krajinami významné rozdiely. Podľa Ingleharta a Rabiera (1986) to možno pripísať kultúrnym rozdielom medzi krajinami.

2. Teoretický rámec skúmania a výsledky empirickej analýzy

V našom skúmaní chápeme SBJ ako funkciu viacerých kategórií premenných. Formalizovane potom môžeme zapísať funkciu subjektívneho blahobytu jednotlivca j žijúceho v i -tej krajine nasledovne:

$$SBJ_j = f(X_j, G_i, L_j, I_i)$$

kde

- X – sociálno-ekonomické charakteristiky jednotlivca j ,
- G – premenné charakterizujúce správu vecí verejných v krajine i ,
- L – lokalizačné premenné jednotlivca j (napr. veľkosť miesta bydliska),
- I – ďalšie inštitucionálne premenné v krajine i .

V nami uskutočnenej empirickej analýze máme k dispozícii údaje o sociálno-ekonomických charakteristikách respondentov, ako aj o ďalších kategóriách premenných, na odhad ktorých často používame proximáciu s využitím dostupných údajov. Napríklad vo forme času, ktorý jednotlivec venuje rôznym typom aktivít (práci v spoločenských a záujmových organizáciách a pod.). Máme k dispozícii aj údaje o zdraví a bohatstve jednotlivca, jeho spoločensko-ekonomickom postavení. Tieto údaje nám umožňujú odhadnúť ďalšie premenné a špecifikovať ich vplyv na subjektívny blahobyť jednotlivca. Použitá databáza obsahuje aj údaje o vnímaní faktorov, ktoré jednotlivec nie je schopný kontrolovať (napr. dodržiavanie ľudských práv v krajine). Vychádzajúc z uvedeného teoretického rámca preskúmame, ktoré premenné štatisticky významne vplyvajú na veľkosť SBJ jednotlivca.

V empirickej časti nášho výskumu analyzujeme údaje databázy World Values, ktorú v posledných rokoch využíva veľký počet vedcov z oblastí spoločenských vied. Viaceré z uskutočnených analýz sa zameriavajú na skúmanie determinantov blahobytu a pocitu šťastia. Patria medzi ne napríklad analýzy, ktoré uskutočnili Guiso, Sapienza a Zingales (2008), Bonini (2008), Bruni a Stanca (2008), Snoep (2008), Tesch-Romer, Motel-Klingebiel a Tomasik (2008) a Sanfey a Teksoz (2007). Databáza poskytuje informácie o sociálno-kultúrnych a politických zmenách vo svete, ktoré sa opierajú o názory reprezentatívnej vzorky populácie vo viac ako 80 krajinách sveta. Doteraz sa uskutočnilo päť sérií prieskumov. Každá vzorka populácie za jednotlivé krajiny má aspoň 1 000 respondentov. Výsledky nášho skúmania vychádzajú z prieskumu uskutočneného v rokoch 1999 – 2001. Definíciu premenných použitých v analýzach uvádzame v schéme 1.

S c h é m a 1

Definícia premenných

Šťastný	Závisle premenná; kódovaná 1, ak respondent odpovedal, že po zohľadnení všetkého je šťastný, po 4 vôbec nie šťastný
Pohlavie	1 (0), ak respondent je muž (žena)
Vzdelanie	1 (ak respondent nemá žiadne formálne vzdelanie) až po 9 (ak respondent má úplné vysokoškolské vzdelanie)
Vek	Vek respondenta v rokoch
Dôchodok	Kódovaný od 1 do 10 vo vzťahu k rastúcej úrovni dôchodku domácnosti – presná klasifikácia sa líši podľa krajiny
Nezamestnaný	1, ak je respondent nezamestnaný, inak 0
Deti	1, ak má respondent deti, inak 0
Žijúci v manž.	1, ak respondent žije v manželstve, inak 0
Úspory	1, ak rodina respondenta v predchádzajúcom roku usporila peniaze, po 4, ak minula úspory a požičala si peniaze
Zdravie	Pociťovaný pocit zdravia od veľmi dobrý (kódovaný 1) po zlý, kódovaný 4
Veľkosť bydl.	Kódovaná od 1 po 8 (veľkomesto), vyjadrujúca veľkosť bydliska respondenta
Priatelia	Čas strávený s priateľmi v rozsahu týždenne (kódované 1) po vôbec žiadny (kódovaný 4)
Rodina	Čas strávený s rodinou v rozsahu týždenne (kódované 1) po vôbec žiadny (kódovaný 4)
Práca	Čas strávený spoločensky s kolegami z práce v rozsahu týždenne (kódované 1) po vôbec žiadny (kódovaný 4)
Cirkev	Čas strávený s ľuďmi v kostole, mešite alebo synagóge v rozsahu týždenne (kódované 1), po vôbec žiadny (kódovaný 4)
Klub	Čas strávený s ľuďmi v športovom klube, alebo v dobrovoľných organizáciách v rozsahu týždenne (kódované 1), po vôbec žiadny (kódovaný 4)
Spok. s výv. v kr.	1, ak respondent je veľmi alebo celkom spokojný so spôsobom, ako ľudia v štátnej správe riadia záležitosti krajiny, inak 0
Ľudské práva	1, ak respondent odpovedal, že v jeho krajine sa ľudské práva vôbec, alebo čiastočne nerešpektujú, inak 0
Dôvera vo vládu	Miera dôvery vo vládu od veľkej (kódovaná 1) po vôbec žiadnu (kódovaná 0)
Dôvera v pol. str.	Miera dôvery v politické strany od veľkej (kódovaná 1) po vôbec žiadnu (kódovaná 0)
Dôvera v tlač	Miera dôvery v tlač od veľkej (kódovaná 1) po vôbec žiadnu (kódovaná 0)
GDPPC	Výška HDP na obyvateľa v krajine respondenta v roku 2000 v USD v parite kúpnej sily.

Prameň: Databáza Svetovej banky.

Tabuľka 1
 Analýza faktorov ovplyvňujúcich subjektívny blahobyt jednotlivca (výsledky regresii)

Premenná	Celá vzorka	Celá vzorka	Celá vzorka	Muži	Ženy
Zdravie	0.4049** (38.80)	0.4634** (48.68)	0.4511** (46.37)	0.4404** (32.74)	0.4632** (32.68)
Vek	0.0129* (2.13)	0.0129* (2.22)	0.0157* (2.66)	0.0091 (1.22)	0.0277* (2.74)
Vek ² /100	-0.0217* (2.24)	-0.0218* (2.36)	-0.0255** (2.72)	-0.0170 (1.48)	-0.0425* (2.55)
Muži	0.1989** (11.90)	0.1803** (12.16)	0.1817** (11.99)		
Deti	-0.0293 (1.34)	0.0419* (2.05)	0.0461* (2.22)	0.0547 (1.83)	0.0472 (1.60)
Vzdelanie	-0.1244** (4.89)	-0.0574* (2.48)	-0.0762** (3.23)	-0.0718* (2.20)	-0.0691* (2.01)
Vzdelanie ²	0.0099** (4.74)	0.0047* (2.50)	0.006** (3.13)	0.0049 (1.86)	0.0064* (2.26)
Relatívny dôchodok	-0.0387** (10.30)	-0.0381** (10.64)	-0.0399** (10.70)	-0.0379** (7.27)	-0.0419** (7.80)
Žijúci v manželstve	-0.1712** (8.32)	-0.2575** (13.41)	-0.2625** (13.46)	-0.2616** (9.07)	-0.2588** (9.64)
Nezamestnaní	0.175** (6.82)	0.1414** (6.14)	0.1405** (6.03)	0.176** (5.40)	0.1124** (3.34)
Veľkosť bydliska	-0.0215** (6.28)	-0.0038 (1.09)	-0.0054 (1.55)	-0.0028 (0.58)	-0.0088 (1.74)
Priatelia	0.0369** (4.37)	0.040** (5.25)	0.0438** (5.62)	0.0262* (2.31)	0.0617** (5.70)
Rodina	0.025** (2.96)	0.0371** (4.95)	0.0345** (4.47)	0.0281** (2.65)	0.0422** (3.71)
Práca	0.0095* (2.14)	-0.0011 (0.26)	-0.0000 (0.01)	0.0000 (0.06)	0.0000 (0.09)
Cirkev	0.052** (9.18)	0.0416** (8.15)	0.0414** (7.77)	0.0416** (5.51)	0.0446** (5.63)
Klub	0.0257** (4.63)	0.0036 (0.73)	0.0049 (0.95)	0.0097 (1.40)	-0.0034 (0.44)
Spokojn. s vývoj. v krajine	-0.1079** (5.94)		-0.1028** (5.83)	-0.0968** (3.99)	-0.1056** (4.10)
Ludské práva	0.1123** (6.25)		0.0705** (4.21)	0.1016** (4.38)	0.0357 (1.47)
Dôvera vo vládu	0.0217 (1.13)		0.0403* (2.30)	0.0428 (1.77)	0.0329 (1.29)
Dôvera v polit. strany	0.0083 (0.46)		0.0721** (4.20)	0.0723** (3.06)	0.0709** (2.82)
Dôvera v tlač	0.117** (6.79)		0.0409* (2.49)	0.0611** (2.70)	0.0136 (0.57)
Úspory	0.0926** (10.11)	0.0802** (9.51)	0.0779** (9.05)	0.0805** (6.76)	0.0752** (6.01)
Log GDPPC	-0.1742** (18.19)				
Zohľadnenie krajiny pôvodu	Nie	Áno	Áno	Áno	Áno
Počet pozor.	19 760	25 682	24 501	12 659	11 842
Log Liklh.	19 208	24 079	22 970	12 119	10 786
Liklh.	3 737	6 382	6 210	3 147	3 104
Ratio					

Poznámka: Rovnice sú odhadnuté s využitím usporiadaného probitu, čísla zvýraznené tučným písmom v zátvorke vyjadrujú *t*-štatistiku.

** – premenná je štatisticky významná na 1 % hladine významnosti;

* – premenná je štatisticky významná na 5 % hladine významnosti.

Prameň: Analýza autorov na základe údajov Svetovej banky.

Závisle premenná, ktorú definujeme ako SBJ, vychádza z otázky spojenej s pocitom šťastia respondenta. V prieskume mali respondenti možnosť štyroch rôznych odpovedí: od odpovede „veľmi šťastný“, ktorú sme kódovali 1, až po „vôbec nie šťastný“, kódovanú 4. Keďže údaje majú diskrétny charakter, na odhad rovníc sme použili metódu usporiadaného probitu a využili sme štatistický softvér STATA.

Tabuľka 1 ukazuje výsledky uskutočnených regresíí zameraných na preskúvanie determinantov subjektívneho blahobytu jednotlivca. V prvom stĺpci sú uvedené výsledky analýzy získané na celej vzorke respondentov. Nezohľadňujeme tu bezprostredne krajinu, v ktorej jednotlivec žije. Do analýzy sme však zakomponovali logaritmus HDP na obyvateľa v roku 2000, ako spôsob proximácie úrovne ekonomického rozvoja krajiny. Výsledky ukazujú, že pocit subjektívnej spokojnosti zvyšuje zdravie jednotlivca a SBJ má tradičný tvar U vo vzťahu k veku, napriek tomu, že vek je významný len na 5 % hladine významnosti. Muži majú štatisticky významne nižší SBJ ako ženy, SBJ rastie s dosiahnutou úrovňou vzdelania. Pocit subjektívnej spokojnosti je tiež vyšší pre ľudí žijúcich v manželskom zväzku, rastie s rastom relatívneho dôchodku, je nižší pre nezamestnaných a klesá s veľkosťou miesta bydliska. Tvorba úspor je odrazom finančného postavenia jednotlivca, ktoré tiež ovplyvňuje SBJ. Pocit spokojnosti ľudí, ktorí si v predchádzajúcich 12 mesiacoch museli vypožičať peniaze, je nižší. Pocit subjektívnej spokojnosti rastie s časom stráveným s priateľmi, rodinou, v spoločenskom klube alebo aktivitami v cirkvi.

Ak nahradíme HDP na obyvateľa formálnou premennou pre jednotlivú krajinu (stĺpce 2 – 5 v tabuľke 1), výsledky sa zásadnejšie nezmenia, aj keď možno pozorovať určité rozdiely. Čas strávený v práci a v klube, ani veľkosť miesta bydliska už štatisticky významne neovplyvňujú SBJ. Tento výsledok možno interpretovať tak, že štatistická významnosť týchto premenných v prvej regresii je dôsledkom neidentifikovanej heterogenity medzi jednotlivými krajinami. Prítomnosť detí v rodine znižuje SBJ, aj keď len na 5 % hladine významnosti.

V treťom stĺpci tabuľky 1 sme do regresie pridali inštitucionálne premenné (dôvera vo vládu, v tlač a politické strany, ako aj spokojnosť s vývojom v krajine a dodržiavaním ľudských práv). Pocit subjektívnej spokojnosti rastie štatisticky významne so spokojnosťou s vývojom v krajine, ako aj s mierou dodržiavania ľudských práv. Rastie aj so zvyšovaním dôvery v politické strany, vo vládu a tlač, napriek tomu, že posledné dva faktory sú významné len na 5 % hladine významnosti. Význam sociálno-ekonomických premenných zostáva aj v tejto analýze nezmenený.

V zostávajúcich stĺpcoch tabuľky 1 (stĺpce 4 a 5), ale aj v tabuľke 2, sú zaznamenané dezagregované výsledky uskutočnených analýz. V tabuľke 1 sú vo 4. stĺpci uvedené výsledky analýzy pre respondentov – mužov a v nasledujúcom stĺpci pre

ženy. Vek je významným determinantom SBJ u žien, avšak nie u mužov. Nezamestnanosť má štatisticky väčší negatívny vplyv na pocit životnej spokojnosti mužov než u žien, aj keď v oboch prípadoch je významná na 1 % hladine významnosti. Čas strávený s priateľmi a rodinou je dôležitejší pre ženy ako pre mužov. Dodržiavanie ľudských práv, ani spokojnosť s úlohou tlače neovplyvňujú štatisticky významne SBJ žien, tieto premenné sú však štatisticky významné pre mužov.

V tabuľke 2 porovnávame determinanty SBJ medzi jednotlivcami s rôznym dôchodkom a medzi ľuďmi žijúcimi v bohatších a chudobnejších krajinách. V 1. stĺpci sú uvedené výsledky analýz pre chudobných ľudí v každej krajine, v 2. stĺpci pre bohatých.⁵ Vek je významným determinantom SBJ pre chudobných, ale nie pre bohatých ľudí. Prítomnosť detí v rodine má negatívny vplyv na subjektívny blahobyt chudobných (na 5 % hladine významnosti), avšak nie bohatých. Na druhej strane, čas strávený s rodinou ovplyvňuje pozitívne subjektívny blahobyt chudobných, avšak nie bohatých. Nezamestnanosť má výrazne negatívny vplyv len na subjektívny blahobyt chudobných ľudí. Pocity subjektívneho blahobytu chudobných jednotlivcov tiež negatívnejšie ovplyvňujú pôžičky, pravdepodobne preto, lebo pre chudobných je ťažšie pôžičky splatiť.

V nasledujúcich dvoch stĺpcoch tabuľky 2 (stĺpce 3 a 4) sú uvedené výsledky pre chudobné a bohaté krajiny. K chudobným krajinám zaraďujeme krajiny s ročným dôchodkom na obyvateľa nižším ako 5 000 USD a k bohatým krajinám s ročným dôchodkom na obyvateľa vyšším ako 15 000 USD. Aj v tejto analýze možno identifikovať významné rozdiely medzi oboma skúmanými skupinami. Zdravie ovplyvňuje SBJ menej v bohatých ako v chudobných krajinách. Vek je štatisticky významným determinantom v bohatých, ale nie v chudobných krajinách. Relatívny dôchodok je významný len v chudobnejších krajinách. Je to neočakávaný výsledok, ktorého vysvetlenie vyžaduje ďalšie analýzy.

Positívny vplyv manželstva a adverzný vplyv nezamestnanosti na SBJ sú oveľa vyššie v bohatých krajinách. Nezamestnanosť nie je štatisticky významným determinantom SBJ v chudobných krajinách. Spokojnosť s vývojom v krajine a dôvera v inštitúcie (vládu, tlač a politické strany) sú štatisticky významné len v chudobných krajinách, význam spokojnosti s dodržiavaním ľudských práv je však podobný v oboch skupinách krajín. Pocity subjektívnej spokojnosti štatisticky významne rastie s veľkosťou miesta bydliska v chudobných krajinách, ale klesá v bohatých krajinách.

⁵ Klasifikáciu medzi chudobnými a bohatými jednotlivcami sme urobili na základe dostupných údajov o ich dôchodku. Respondenti sú rozdelení podľa veľkosti svojho dôchodku do jednotlivých príjmových kategórií na stupnici od 1 do 10. Tento ukazovateľ je teda relatívny v tom zmysle, že vychádza z úrovne dôchodkov v jednotlivých krajinách. V kontexte našej analýzy je medzi chudobných zaradený ten respondent, ktorý sa z hľadiska svojho dôchodku nachádza na 1. – 4. stupni príjmovej stupnice. Medzi bohatých je zaradený respondent, ktorý sa z hľadiska svojho príjmu zaraďuje do 7. – 10. kategórie príjmovej stupnice.

Tabuľka 2
**Analýza faktorov ovplyvňujúcich pocit subjektívneho blahobytu jednotlivca
 dezagregovaných podľa prosperity jednotlivca a krajiny (výsledky regresii)**

Premenná	Chudobní ľudia	Bohatí ľudia	Chudobné krajiny	Bohaté krajiny	Celá vzorka
Zdravie	0.4196** (30.36)	0.4593** (22.45)	0.4677** (30.08)	0.3989** (15.93)	0.4061** 38.89
Vek	0.0243** (2.75)	0.0162 (1.24)	-0.006 (0.65)	0.044** (3.11)	0.0108 (1.77)
Vek ² /100	-0.0361* (2.49)	-0.035 (1.69)	0.011 (0.72)	-0.0692** (3.32)	-0.0196 (2.02)
Muži	0.1785** (8.00)	0.188** (6.16)	0.1612** (6.62)	0.2153** (5.45)	0.199** (11.91)
Deti	0.0604* (2.03)	0.069 (1.59)	-0.0102 (0.29)	0.0461 (0.93)	-0.0308 (1.41)
Vzdelanie	-0.0774* (2.37)	-0.1173* (2.02)	0.0506 (1.39)	-0.0555 (0.84)	-0.1241** (4.88)
Vzdelanie ²	0.0054 (1.94)	0.0094* (2.08)	-0.0037 (1.25)	0.0037 (0.71)	0.0101** (4.82)
Relatívny dôchodok	-0.0465** (4.20)	-0.0528** (3.48)	-0.0448** (6.83)	0.0036 (0.44)	-0.0377** (10.01)
Žijúci v manželstve	-0.2588** (9.39)	-0.3529** (8.40)	-0.1602** (4.77)	-0.3667** (7.79)	-0.1704** (8.28)
Nezamestnaní	0.1379** (4.48)	0.042 (0.69)	0.0571 (1.59)	0.2152** (2.62)	0.1735** (6.76)
Veľkosť bydliska	-0.0035 (0.68)	-0.014 (1.88)	-0.015** (2.65)	0.022** (2.40)	-0.1538** (4.92)
Priatelia	0.039** (3.57)	0.0417* (2.49)	0.0413** (3.44)	0.0621** (2.62)	0.0387** (4.57)
Rodina	0.0513** (4.63)	0.0213 (1.36)	0.0147 (1.33)	0.0504* (2.55)	0.0246** (2.91)
Práca	0.0057 (0.90)	0.0092 (1.09)	0.0107 (1.76)	0.0097 (0.78)	0.0102* (2.28)
Cirkev	0.0336** (4.26)	0.05** (4.61)	0.0308** (3.68)	0.0665** (4.38)	0.0524 (9.25)
Klub	0.0126 (1.67)	-0.0039 (0.37)	0.005 (0.66)	0.0487** (3.41)	0.0264** (4.75)
Spokojnosť s výv. v kraj.	-0.1289** (5.05)	-0.1264** (3.47)	-0.094** (3.36)	0.0075 (0.16)	-0.1132** (6.21)
Ludské práva	0.0881** (3.61)	0.0976** (2.89)	0.0975** (3.66)	0.1054* (2.26)	0.1146** (6.37)
Dôvera vo vládu	0.0337 (1.29)	0.0465 (1.36)	0.0773** (2.75)	0.0353 (0.79)	0.0248 (1.29)
Dôvera v pol. strany	0.0819 (3.22)	0.0682* (1.97)	0.089** (3.16)	0.0785 (1.72)	0.0113 (0.62)
Dôvera v tlač	0.0471 (1.96)	0.0194 (0.60)	0.0568* (2.14)	0.0744 (1.76)	0.1152** (6.68)
Úspory	0.080** (6.35)	0.0531** (3.08)	0.0683** (5.09)	0.1139** (5.50)	0.094** (10.25)
Log GDPPC					-0.2423** (12.99)
Veľkosť bydl. x GDPPC				0.0152** (4.26)	
Zohľ. kraj. pôvodu	Nie	Áno	Áno	Áno	Áno
Počet pozor.	11 133	6 442	9 961	3 969	19 760
Log Likh.	11 067	5 433	9 509	3 149	19 199
Likh.	2 746	1 518	2 366	706.2	3 755
Ratio					

Poznámka: Rovnice sú odhadnuté s využitím usporiadaného probitu, čísla zvýraznené tučným písmom v zátvorke vyjadrujú t-štatistiku.

** – premenná je štatisticky významná na 1 % hladine významnosti;

* – premenná je štatisticky významná na 5 % hladine významnosti.

Prameň: Analýza autorov na základe údajov Svetovej banky.

To implikuje, že relatívny vplyv veľkosti bydliska sa mení v závislosti od stupňa rozvinutosti krajiny. V chudobnejších krajinách poskytuje život vo veľkých mestách výhody, ktoré zvyšujú pocit blahobytu jednotlivca. Vo vyspelejších krajinách je však tento vplyv opačný. Aby sme otestovali tento výsledok, v poslednom stĺpci tabuľky 2 uvažujeme s veľkosťou bydliska vo vzťahu k HDP na obyvateľa. Táto premenná, ako aj veľkosť bydliska sú štatisticky významné na 1 % hladine významnosti, pričom znamienka koeficientov korešpondujú s predchádzajúcou diskusiou. Tento výsledok môže vysvetliť, prečo v bohatších krajinách má obyvateľstvo tendenciu sťahovať sa na vidiek a podiel mestskej populácie má tendenciu klesať, no v chudobnejších krajinách možno pozorovať opačný trend.⁶

Závery a hospodárskopolitické odporúčania

Významné výsledky našej analýzy vychádzajú z poznania, že ľudia sú rozdielni a rozdielne reagujú na rôzne motívy. Napríklad ženy sa viac sústreďujú na rodinu a priateľov ako muži, ktorí sa zase viac orientujú na širšie, často politické faktory. Z hľadiska determinantov SBJ existujú významné rozdiely medzi bohatými a chudobnými krajinami. Osobitne zlé zdravie je zdrojom životnej nespokojnosti všade, avšak vo väčšej miere v chudobných krajinách, v ktorých je zdravotná starostlivosť pravdepodobne na nižšej úrovni. Rodina ako zdroj pocitu životnej spokojnosti nie je štatisticky významná pre bohatých ľudí. Možno to vysvetliť tým, že bohatí ľudia majú širšie možnosti spoločenského vyžitia, čo znižuje spoločenský význam rodiny. Aktivity v náboženskej oblasti majú pozitívny vplyv na subjektívny blahobyt všetkých ľudí. Náboženstvo môže človeku poskytnúť oporu v živote, účasť na bohoslužbách a iných náboženských aktivitách rozširuje sociálne siete jednotlivca. Na pocit blahobytu jednotlivcov vplyvajú aj neekonomické faktory. Dodržiavanie ľudských práv v krajine ovplyvňuje pocit životnej spokojnosti jednotlivcov v krajinách s rôznym stupňom rozvoja, ich dodržiavanie nie je teda luxusným statkom, ktorý by mal byť privilegiom bohatších krajín.

⁶ V našich analýzach sme dosiahli zaujímavé výsledky, je však potrebné upozorniť na potenciálny problém endogenity, ktorý sa s týmto typom analýz spája. Príkladom tohto problému môže byť položenie si otázky, či nezamestnaní ľudia vykazujú nižší subjektívny pocit blahobytu (šťastia) preto, lebo sú nezamestnaní, alebo sú nezamestnaní preto, lebo menej šťastní ľudia sa s väčšou pravdepodobnosťou stanú nezamestnanými, pretože ich pracovné výkony sú horšie. Frey a Stutzer (2002b) v tomto kontexte dospeli k záveru, že kauzálny vzťah existuje primárne medzi vplyvom nezamestnanosti na pocit šťastia, a nie opačne. To platí i pre ďalšie sociálno-ekonomické premenné. Potenciálne väčší problém je spojený s analýzou premenných vyjadrujúcich postoje jednotlivcov (napr. spokojnosť so stavom ľudských práv v krajine).

Rozdielny vplyv života v mestách na pocit blahobytu možno interpretovať ako vplyv ekonomického rozvoja na život ľudí v sídlach rôznej veľkosti. Obyvatelia veľkých miest majú dostupnú lepšiu infraštruktúru, širšie možnosti využitia voľného času, pracovné možnosti a dostupnosť vzdelania, zdravotnú starostlivosť a podobne. Ich relatívny význam však klesá s rastom prosperity krajiny a so zlepšovaním vybavenosti vo vidieckych sídlach. Rast znečistenia životného prostredia, prepĺnenie komunikácií, prípadne kriminalita negatívne ovplyvňujú pocit blahobytu jednotlivcov.

Zo záverov našej analýzy vyplynulo, že ak je cieľom tvorcov hospodárskej politiky maximalizácia blahobytu občanov, musia svoje opatrenia formulovať s ohľadom na determinanty SBJ pre jednotlivé skupiny obyvateľstva, ako aj úroveň ekonomického rozvoja krajiny. Preto nie je možné definovať jednotný hospodárskopolitický prístup, ktorý by umožnil maximalizovať blahobyt jednotlivcov vo všeobecnosti, a vhodné opatrenia vedúce k rastu blahobytu budú pre rôzne krajiny odlišné.

Literatúra

- BLANCHFLOWER, D. G. – OSWALD, A. J. (2000): Well-Being over Time in Britain and the USA. [NBER Working Paper, No. 7487.] Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- BONINI, A. N. (2008): Cross-national Variation in Individual Life Satisfaction: Effects of National Wealth, Human Development, and Environmental Conditions. *Social Indicators Research*, 87, č. 2, s. 223 – 236.
- BRUNI, L. – STANCA, L. (2008): Income Aspirations, Television and Happiness: Evidence from the World Values Survey. *KYKLOS*, 59, č. 2, s. 209 – 225.
- CLARK, A. E. – OSWALD, A. J. (1994): Unhappiness and Unemployment. *Economic Journal*, 104, s. 648 – 659.
- CLARK, A. E. – OSWALD, A. J. – WARR, P. (1996): Is Job Satisfaction U-shaped in Age? *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 69, s. 57 – 81.
- DEATON, A. (2008): Income, Health and Well Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll, 22, s. 53 – 72.
- DIENER, E. – GOHM, C. L. – SUH, E. M. – OISHI, S. (2000): Similarity of the Relations between Marital Status and Subjective Well-being across Cultures. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 31, s. 419 – 436.
- DI TELLA, R. – MACCULLOCH, J. – OSWALD, A. J. (2001): Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence of Surveys of Happiness. *American Economic Review*, 91, s. 335 – 341.
- DI TELLA, R. – MACCULLOCH, J. – OSWALD, A. J. (2003): The Macroeconomics of Happiness. *Review of Economics and Statistics*, 85, s. 809 – 827.
- EASTERLIN, R. A. (2001): Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *Economic Journal* 111, s. 465 – 484.
- FAHEY, T. – SMYTH, E. (2004): Do Subjective Indicators Measure Welfare? Evidence from 33 European Societies. *European Societies*, 6, s. 5 – 27.

- FREY, B. S. – STUTZER, A. (2000): Happiness, Economy and Institutions. *Economic Journal*, 110, s. 918 – 938.
- FREY, B. S. – STUTZER, A. (2002a): Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Human Well-Being. Princeton: Princeton University Press.
- FREY, B. S. – STUTZER, A. (2002b): What can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*, 60, s. 402 – 435.
- GONDA, V. (2007): Veda a výskum ako hnací motor znalostnej ekonomiky vo svetle Lisabonskej stratégie. *Ekonomická revue*, 10, č. 2 – 3, s. 40 – 55.
- GUIISO, L. – SAPIENZA, P. – ZINGALES, L. (2008): Trusting the Stock Market. *Journal of Finance*, 63, č. 6, s. 2557 – 2600.
- HAYO, B. – SEIFERT, W. (2003): Subjective Well-being in Eastern Europe. *Journal of Economic Psychology*, 24, s. 329 – 348.
- HENDERSON, J. (1985): *Economic Theory and the Cities*. Orlando, FL: Academic Press.
- HUDSON, J. (2006): Institutional Trust and Subjective Well Being Across the EU. *Kyklos*, 59, s. 43 – 62.
- INGLEHART, R. – RABIER, J.-R. (1986): Aspirations Adapt to Situations – but why are the Belgians so much Happier than the French? In: FRANK, M. A. (ed.): *Research on the Quality of Life*. Ann Arbor, MI: Survey Research Center, University of Michigan, s. 1 – 56.
- KAHNEMAN, D. – DIENER, E. – SCHWARZ, N. (1999): *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology*. New York: Russell Sage Foundation.
- LAYARD, R. (2006): Happiness and Public Policy: A Challenge to the Profession. *Economic Journal*, 116, s. C24 – C33.
- ROYUELA, V. – SURINACH, J. (2005): Constituents of Quality of Life and Urban Size. *Social Indicators Research*, 74, s. 549 – 572.
- SANFEY, P. – TEKSOZ, U. (2007): Does Transition Make You Happy? *Economics of Transition*, 15, s. 707 – 731.
- SCHYNS, P. (2000): National Wealth, Individual Income and Life Satisfaction in 42 Countries: A Multilevel Approach. *International Journal of Psychology*, 35, s. 300.
- SCITOVSKY, T. (1976): *The Joyless Economy: An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction*. New York: Oxford University Press.
- SNOEP, L. (2008): Religiousness and Happiness in Three Nations: A Research Note. *Journal of Happiness Studies*, 9, č. 2, s. 207 – 211.
- TESCH-ROMER, C. – MOTEL-KLINGEBIEL, A. – TOMASIK, M. J. (2008): Gender Differences in Subjective Well-being: Comparing Societies with Respect to Gender Equality. *Social Indicators Research*, 85, s. 329 – 349.
- ÚRADNÍČEK, V. (1997): *Štatistika a úvod do ekonometrie – II. Časť. Úvod do ekonometrie*. Banská Bystrica: Trian. ISBN 80-8055-088-3.
- VEENHOVEN, R. (2000): Freedom and Happiness: A Comparative Study in Forty-four Nations in the Early 1990s. In: DIENER, E. – EUNKOOK, M. (eds): *Culture and Subjective Well-Being*. Cambridge, MA: MIT Press, s. 257 – 288.
- WARR, P. (1999): Well-being and the Workplace. In: KAHNEMAN, D. – DIENER, E. – SCHWARTZ, N. (eds): *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*. New York: Russell Sage Foundation, s. 392 – 412.